

Din, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve

Elif UYSAL

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye
Araş. Gör., Uşak Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uşak, Türkiye
elif.uysal@usak.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 10/05/2022 Kabul: 27/06/2022 Yayın: 30/06/2022</p> <p>Anahtar Kelimeler: Uluslararası ilişkiler ve din, dış politika, din, Sekülerizm, Vestfalya.</p> <p>JEL Kodları: Z12, F5</p>	<p>Hayatın her alanını şekillendiren bir unsur olarak din, uluslararası ilişkilerde yadsınamayacak derecede etkili bir olgu olmasına rağmen Batı merkezli olarak şekillenen Vestfalyan sistemi ile dinin uluslararası sistemden çıkartıldığı kabul edilmiştir. Günümüzde ise genel olarak kabul edildiğine göre farklı formlarda olsa dinin politika da etkinliğini korumuş olmasıdır. Soğuk savaşın sona erdiği ve kültür kavramının daha ön plana çıktığı dönemde dinin uluslararası sistemde etkisi daha fazla tartışılır olmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırısı ile din, uluslararası sistemi etkileyen bir nosyon haline gelerek bütün devletlerin politika geliştirmek zorunda olduğu bir olguya dönüşmüştür. Bu makalede dinin artan önemi göz önünde bulundurularak, dinin uluslararası ilişkilerde sistem ve dış politika boyutunda etkilerinin kavramsal çerçevede ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle din kavramının anlamı ortaya konulmuş ve sonrasında dinin uluslararası ilişkilerdeki yeri tarihsel boyutu olan Vestfalya barışı ve Sekülerizm çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. 21. Yüzyılda dinin uluslararası ilişkilerde yeniden yükselişine yer vererek, devletlerin dış politikalarındaki dinin etkisi kavramsal çerçevede incelenmiştir.</p>

A Conceptual Framework on Religion, International Relations and Foreign Policy

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 10/05/2022 Accepted: 27/06/2022 Published: 30/06/2022</p> <p>Keywords: International Relations and Religion, Foreign policy, Religion, Secularism, Westphalia</p> <p>JEL Codes: Z12, F5</p>	<p>Although religion is an undeniably influential phenomenon in international relations, as an element that shapes every aspect of life, it has been accepted that religion was removed from the international system shaped by the West-centered Westphalian system. Today, it is generally accepted that religion has preserved its effectiveness in politics, though in different forms. Culture and identity politics have become more important with the cold war ended, in this present case the influence of religion in the international system became more debatable. Especially with the September 11 attack in USA, religion has become one of the mainstream ideologies of the international system and has turned into a phenomenon that all states have to develop policies in favor of or against. In this article, considering the increasing importance of religion, it is aimed to reveal the effects of religion in international relations in the system and foreign policy dimension in a conceptual framework. For this purpose, first of all, the meaning of the concept of religion has been revealed and then the place of religion in international relations has been tried to be explained within the framework of the historical dimension of Westphalia peace and Secularism. In the 21st century, the effect of religion on the foreign policies of states has been examined in a conceptual framework by giving place to the re-emergence of religion in international relations.</p>

Atıf/Citation: Uysal, Elif (2022). Din, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 85-99.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

Bu çalışma, Elif Uysal'ın Doç. Dr. Burcu Sunar Cankurtaran'ın danışmanlığında hazırladığı "Rusya Müslümanlarının Dini Örgütlenmeleri ve Bu Örgütlerin Rus Dış Politikası Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

GİRİŞ

Hayatın hemen hemen her alanına kurallar getiren dinin, ontolojik ve epistemolojik olarak tartışmalı olmasına rağmen, birey ve toplumların hayatına yaşamın pratikleri üzerinden şekillendirici gücü yadsınamaz bir toplumsal gerçekliktir. Birey ve toplum hayatının bir türevi olarak dinin, insanın kurduğu yapılar olarak ulusal ve uluslararası sistemde de dolaylı ya da doğrudan etkileri bulunmaktadır.

Modern uluslararası ilişkiler sisteminin temelini oluşturan Vestfalya barışı, 30 yıllık din savaşlarını sona erdirerek dinin uluslararası politikadan uzaklaştırılmasını ve modern devletin kurulmasını sağlamıştır. Günümüzde değişikliklere rağmen hala devam etmekte olan uluslararası sistemin en temel dayanağını da dinin ülkeler arasındaki siyasetten uzaklaştırılarak, iç politika da devletlerin kendi meselesine indirgenmesi oluşturur. Modern Uluslararası İlişkiler literatürü dini devletlerin değil toplumların bir kimliği olarak kabul etmiş ve ülkelerin arasındaki ilişkilerin temeli oluşturmayacağı tezi ile devam etmiştir.

21. yüzyılda yaşanan gelişmeler Uluslararası ilişkilerde dine bakış açısını da değiştirmiştir. Soğuk savaşın bitmesi ile Huntington'un Medeniyetler Çatışması (Huntington, 1996) tezinde de belirttiği üzere politikalar milletlerin medeniyet özellikleri doğrultusunda kimlik ve kültür ekseninde yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda kültürün en önemli bileşenlerinden olan din de ön plana çıkmaya başlamıştır. Dinin iç politika meselesi olmaktan çıkarak dış politikaya ve hatta 11 Eylül olayları ile beraber uluslararası sisteme etkileri gözle görülür bir hal almıştır.

Dinin uluslararası ilişkilerde yadsınamayacak bir faktör olarak belirmesi ile dinin hem uluslararası ilişkilerde hem dış politikada yerinin araştırılması ve bu üç faktörün birbiriyle olan etkileşimi eskiye nazaran daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda öncelikle “dinin” anlamı çeşitli görüşler üzerinden ele alınacak ve dinin uluslararası ilişkiler ve dış politika olan ilişkisi kavramsal çerçevede incelenecektir.

1. DİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Arapçada kelime anlamı olarak “Adet, usul, tutulan yol” anlamına gelen din; insanın sosyal bir varlık olmasından kaynaklanan ve toplumsal yaşamın ortaya çıktığı zamandan bugüne çeşitli formlarda varlık göstererek toplumsal yaşamın temel olgularından birini teşkil etmektedir. Din, tarihin ilk dönemlerinde çok tanrılı olarak ortaya çıkmış ve genellikle yaşanılan yerin coğrafi koşullarına ve ekonomik gelirin çeşitliliği bağlı olarak birçok yerel din oluşmaya başlamıştır (Freyer, 2016: 100). Bu çeşitliliğin bir kanıtı olarak çok tanrılı dinlerin yerel özellikler taşıması ve toplumun en tepesinde yer alan yönetici tanrılarla çeşitli bağlarla özdeşleştirilmesi durumu gösterilebilir. Bu dinlerin yayılma eğilimleri olmadığından, tarihsel süreç içerisinde çok tanrılar dinler çoğunlukla yerini tek tanrılı dinlere bırakmıştır. Çok tanrılı dinler günümüze kadar varlığını devam ettirmiş olsa bile tek tanrılı dinler ortaya çıkmasıyla beraber yaygınlaşmıştır (Freyer, 2016: 54). Çok tanrılı dinlerin aksine tek tanrılı dinler evrensel olma iddiası taşır. Bu yüzden tek tanrılı dinler hem toplumun içinde farklı kademelerde yer alan insanlar arasında hem de toplumlar arasında ayırım gözetmez. Dinin benimsediği bu misyon tüm insanlığa hitap edici ve yayılmacı bir doğaya sahip olmasını sağlamaktadır (Freyer, 2016: 103). Özellikle Hristiyanlık, Müslümanlığın doğdukları topraklardan çıkarak dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı topluluklarında mevcudiyet göstermesi bu doğaya kanıt olarak gösterilebilir.

Din hayatın üzerinde önemli bir etkisi bağlayıcı kurallar koymasındır. Din bağlayıcı ilkeler ortaya koyarak toplum içerisindeki sosyal davranışları düzenler. Dinin toplumsal hayatın tam içinde yer alması ve dinin ortaya koyduğu kurallar bütünü insanların arasındaki ilişkileri düzenleme bakımından toplumun her alanına nüfuz eder. Toplumun siyasi, iktisadi ve kültürel olarak şekillenmesinde ve insanların karşılıklı ilişkilerinde en temel saiklerden birini oluşturur. Dinin toplum üzerindeki yarattığı güçlü etki modernite ile farklı bir forma bürünmesine ve yoğunluğunun azalmasına rağmen devam etmiştir. Zaman

zaman bu etkinin kuvvetinin değişmesine rağmen tamamen ortadan kalkmamasıyla din, hayatın her alanına yön vermeye devam etmiştir.

Dinin evrenselliği ve farklı formlarda ortaya çıkması sebebiyle dine dair hem kapsayıcı hem de farklı çeşitlerini de içeren genel bir tanım yapmak zordur (Aktay ve Göktaş, 2007: 23). Din insanda davranışlar ile tezahür ettiğinde dinin anlamına dair çeşitlilik artmakta ve objektif bir tanım yapabilmeyi daha da zorlaştırmaktadır. Her bireyin dini uygulama ve yaşayış biçiminin farklı olması buna sebep olmaktadır. Din üzerinde uzlaşılmış tek bir tanım olmamakla beraber, çeşitli bakış açılarını yansıtan farklı tanımlar bulunmaktadır. Din bireylere derinden nüfuz etmesine rağmen; onları aşarak nesnelleştiği olgusundan hareket edilerek dine dair genel bir tanım ortaya konulmaya çalışıldığında, ilk kez bütün dinleri kapsayacak bir din tanımı yapmaya çalışan Rudolf Otto'ya göre ve pek çok din bilginince de kabul görülen tanıma göre din "kutsal olanın yaşanmasıdır" (Freyer, 2016: 55).

Din kutsal olanın yaşanması olarak ele alınmasından, bireylerin hareketlerini yönlendiren temel bir saik olarak ele alınması; aydınlanma ile dinin anlamına ilişkin sorgulama sürecinde çıkmış ve rasyonalizm altında şekillenerek modern hayatın içinde yer almasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Aydınlanma filozofları reform ile dine mesafeli yaklaşarak, rasyonalite ilkesi üzerinden şekillenen seküler bir toplum yapısı öngörmüşlerdir. Bu noktada sekülerleşmeye göre din, modern hayatta bireyin kişisel alanında yer alan bir olgudur. Rasyonalizme dayalı din eleştirisinde, dini Marx ekonomik, Feuerbach antropolojik ve Freud psikolojik açıdan ele almışlardır. Bu yaklaşımlarda din bilimsel bir gerçekliğin parçası değildir. Aydınlanmanın bazı ilk filozofları dine rasyonalite dışı bir gerçeklik olarak yaklaşırken; dinin modern toplumda alacağı yer sosyolojinin doğuşu ile şekillenmiştir. İlk sosyologlar modern toplumun oluşumunu ve onu hazırlayan sebepleri incelerken dini fenomenlerle karşılaşmışlardır. Sosyologlar tarafından ilk defa din, toplumun temel parçalarından biri olduğu kabul edilerek, dine karşı bilimsel bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Sadece bireyleri derinden etkilemekle kalmayıp, modern toplumlarda da toplumun değerlerine hükmedebilen din olgusu bilimsel inceleme alanına girmiştir. Bu anlamda din sosyolojisinin doğuşu modernitenin sosyolojik faktörlerinin irdelenmesi esnasında doğmuştur. Disiplinindeki ilk büyük sosyologların araştırmalarında modern toplumdaki dini fenomenlerin etkileri yer almaktadır. Aydınlanma ile dine karşı geliştirilen indirgemeci argümanlara karşı sosyal yapılarda dinin yerini ve önemini göstererek dinin bilimsel bir yaklaşımla değerlendirilmesi gereken önemli bir olgu olduğunu göstermişlerdir. Bu da dinin saygınlığını tekrardan elde etmesine katkı sağlamıştır (Willaime, 2017: 22).

Durkheim'a göre dini inançlar "kutsal şeylerin doğasını ve bunların ister birbirleriyle ister profan (kutsal olmayan) şeylerle olan ilişkilerini ifade eden telakkilerdir". Dinin toplu olarak yaşanması boyutu dini toplumsal hayatın en önemli bileşenlerinden biri haline getirmektedir. Durkheim dini kolektif bir duygunun içselleştirilmiş hali olarak görür ve dinin toplum içerisindeki sosyal bütünleşmeyi sağlayarak toplumsal düzenin önemli bir parçasını olduğunu savunur. Durkheim'da din sosyal bütünleşmenin bir aracı olarak görülürken; toplumun çözülmesinin ya da bir karşı duruş olarak protestonun aracı olarak görülmez. Weber ise dini kanıtlanamayacak olan metafizik bir konu olarak ele almak yerine, dünya işleri ile ilgili bir konu olarak ele alır. Doğaüstü güçlerin insanlar ile olan ilişkilerini inceleme alanı olarak görür ve böylece dinin bilinemeyecek olan yönünden ziyade dünyadaki insan ilişkileri etkisi üzerinde durur. Dinin uhrevi dünya ile ilişkilendirilmesine göre Weber'in dünyevi ilişkileri ön plana çıkarması ciddi bir kopuş olmuştur. Weber'in dine yaklaşımında ikinci önemli kopuş dinin kendi sistematığı içinde bir rasyonalitesi olduğunu savunmasıdır. Ona göre rasyonalitenin çeşitli türleri vardır. Dinin kendi rasyonalitesini kazanması modernitenin ortaya çıkışında önemli rol oynadığını göstermiştir (Willaime, 2017: 30-31, 41-44).

Modernizmle beraber özellikle Batı toplumlarında dinin toplumsal ve politik alanda etkisi azalmasına rağmen 1970'lerde dinin uluslararası alanda yeniden canlanmasıyla beraber, sosyal, kültürel ve politik etkileri gözle görülür şekilde artmıştır. Dünyanın pek çok yerinde, "Dini" ve "Dünyevi" birbirleriyle çarpışırken, din kamusal alandaki yeri hakkındaki gerilimler daha görünür hala gelmiştir. Bu konular, hayat ve ölüm konusu, bilimsel gelişme, insan hakları, refah ve kamu hizmetleri gibi temaları kapsayan geniş skalada yer almaktadır. Dini inançların ve organizasyonların demokratik, sosyal ve siyasi bütünleşmeleri; inanç meselelerinin ulusal, kültürel ve bireysel dini meselelerinin rolü üzerinden yapılan modern tartışmaların merkezindedir. Aynı zamanda şiddet ve çatışma da dini saiklerle hareket eden terör örgütleri köktenci hareketler üzerinden tartışmalarda yer almaktadır (Kettell, 2012: 93). Demografik eğilimler, din değiştirme ve dinden ayrılma tahminlerini de kapsayacak şekilde ele alındığında dünya nüfusunun %80'nin gelecek 200 yıl içinde dinle ilişkilerinin devam edeceğini öngörmektedir (Johnson ve Barrett, 2004: 947). Bu da göstermektedir ki din sosyal hayatı dolayısıyla iç ve dış politikayı ve dolayısıyla uluslararası sistemi de etkilemeye devam edecektir.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE DİN OLGUSU

Din sadece insanlar arasında ilahi bir duygu ile aralarında bağ kurmakla kalmaz ve ona inan kişiler arasında ortaklık duygusu oluşturur. Bu sebeple de geniş kitleler tarafından ortak benimsenen değerler noktasında ulusal ve uluslararası politika unsurlarının başında yer alır (Macit, 2013: 175) Dinin siyasette yer alış biçimi değişsede siyasette ve uluslararası ilişkilerde etkisini hep sürdürmüştür. Günümüzde din üzerine yapılan çalışmalar Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininde giderek daha fazla yer almaktadır. Dinin etkileri üzerine yapılan çalışmalar soğuk savaşın bitmesiyle hız kazanmakla beraber asıl etkisini 2001'de ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırıları sonrasında yapmıştır. Çalışmalar önceki zamana göre 6 kat artmıştır (Rees, 2014: 456). Bu saldırıların dünyadaki yarattığı küresel etki dinin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki yerinin daha ciddi olarak ele alınmasına sebep olmuştur. Uİ'de dinin yeniden ve daha detaylı olarak ele alınışındaki önemli sebeplerden biri Uİ'in modernist ve seküler yapısıdır. Seküler yapının anlaşılması Uİ'de dinin uluslararası sistemin ilk şekillendiği zamandan bugüne etkilerinin ve yerinin anlaşılması açısından kaçınılmazdır.

Dinin, her zaman yerel ve uluslararası siyasetin temel yapılarından biri olduğunun bazı araştırmacılarca savunulmasına rağmen genel olarak dinin Uİ'lerde yer bulmadığı görüşü hakimdir (Sandal ve Fox, 2013:169). Uİ'in bir disiplin olarak temeli Aydınlanma felsefesine dayanan modern Batı felsefesinin, Batı sosyal bilimlerinin küçük bir evrenidir. Uİ'in bir disiplin olarak kuruluş ve ilerleyişi de modern Batı bilimlerinin geçirdiği sürece benzemektedir. Aydınlanma felsefesi, Batı'da Rönesans ve Reform hareketleri ile şekillenirken; Batı'da akıl ve neden-sonuç ilişkisine dayanan bilimin başlangıcı olmuştur. Sosyal bilimlerin kurucuları ve onların ardılları dini dünyayı açıklamada bir referans olarak kabul etmemişlerdir. Onlara göre etnisite ve din gibi ilkel faktörler olarak görülen bu unsurların modern toplumda yer olmadığı gibi; dünyanın işleyişi hakkında yapılan akılcı yorumlarda da yer alamazlardı. Diğer taraftan bilimin odak noktası Batı dünyası olurken, Batıda modern zamanla beraber dinin göreceli azalan etkisi bilimde dinin etkisinin göz ardı edilmesine olanak vermiştir. Sosyal bilimciler özellikle de siyaset bilimciler tarafından; güçlü modern devletin modern insana maddi ve manevi imkânlar sağlayarak insanın modern zaman öncesi din gibi ilkel bağılıklarından vazgeçecekleri düşünülmüştür (Connolly, 1987: 7-8). Buna göre modernite antik kimlikleri bir kaptan eriterek yeni kimliklere büründürcektir. Merkezde yeni kapsayıcı kurumlar, kimlikler ve hizmet işlevleri ile eski yaygınlaşmış otorite alanı ile yer değiştirecektir (Shils, 1978: 4-10). Batı dışında kalan ülkelerde dinin etkisi ise modern dışı görülerek zamanla yok olacağı ve akılla dayalı rasyonel tek sistemin bu olduğu

fikrinden hareketle dinin yok olacağı varsayılmıştır.¹ Fakat aksine modernite dinin yok olmasına sebep olmadığı gibi yeniden görülür bir şekilde dirilmesine sebep olmuştur.

Din modern felsefe ile araştırmaların odak noktasında olmaktan çıkarken, bu durum günümüzdeki uluslararası sistemin temellerinin atıldığı 15. yüzyılda şekillenmeye başlayan Uluslararası ilişkiler disiplininde diğer sosyal bilimlere göre araştırmalarda temel odak noktalarından biri olmada daha da geri planda kalmıştır. Bunun temel sebebi dini savaşlardan sonra modern temeller üzerine hâkimiyetini kuran uluslararası ilişkiler disiplininin politik felsefesi ve meşrulaştırıcı ilkelerinin seküler yapıda şekillenmiş olmasıdır (Fox ve Sandler, 2004: 2).

3. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN SEKÜLER YAPISININ TEMELİ VE SEKÜLERİZM

Sekülerizm din ve siyaset arasındaki ilişkinin kamusal alanda düzenlenmesidir. Sekülerleşme bu düzenlemelerin yetkin, meşru hale gelmesi ve hukukta, devlet kurumlarında ve diğer sosyal ilişkilerde şekillendiği tarihi bir süreci kapsar. Bir kavram olarak “saeculum” 13. yüzyılda Hıristiyanlığın içindeki ikili bir durumdan gelmektedir. Dünyadan çekilen (saeculum) papazlar dini ruhban sınıfını oluştururken, günlük yaşamın içinde yer alanlar seküler ruhban sınıfını oluşturdu. “Seküler” kelimesi uzun süre İngilizcede olumsuz bir çağrışımla keşif olarak günlük hayattan kopuk olan ve günlük hayatın içinde yer alan din adamlarını ayırmak için kullanılmıştır. 16. Yüzyılla beraber kelimenin anlamı dönüşüm geçirmiş ve kiliseye ait bir kavram olmaktan çıkarak sivil bir kullanım alanı olarak ortaya çıkmıştır. 30 yıl savaşları sonunda sekülerleşme Kilise mallarının prenslerin özel kontrolüne devrine işaret etmektedir. İkinci dönüşüm, 1648 Vestfalya barışı sonrasında 2 Ekim 1789’da Talleyrand’ın Fransız Milli Meclisinde yaptığı konuşmada Kiliseye ait bütün malvarlıklarının Fransız milletinin emrinde olduğunu açıklamasıyla olmuştur. Kavramın üçüncü ve güncel dönüşümü ise 19. Yüzyılda bugünkü kullanımıyla gerçekleşmiştir. 19. Yüzyılla beraber seküler kelimesi günlük yaşamda dünya sonrası hayatı ve Tanrıyı düşünmeden yaşama üzerine kurulu bir felsefeye dönüşmüştür. (Hurd, 2008:13). Sekülerizmin bir hayat felsefesine dönüşmesiyle ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. 1851’de İngiltere’de George Jacob Holyoake rasyonalist protesto hareketini başlatmış ve kendini ve destekçilerini sekülerist olarak tanımlamıştır. Sekülerizmin tanımını “tamamıyla insani düşünceler üzerine kurulu, bu hayata ilişkin bir görev kodu” olarak yapmış ve sekülerizmi ilerlemeci bir ideoloji üzerine kurmuştur.

Seküler teori dinin ömrünün tükendiğini ve kişisel dindarlığında buna bağlı olarak yok olacağını varsaymaktadır. Modernleşme teorisiyle benzer şekilde sekülerleşme teorisi de dinin, din ve politika arasındaki sosyal farklılaşma sebebiyle dinin kamusal ilişkiler üzerindeki otoritesini kaybederek, kişisel alana indirilmesini öngören ilerlemeye dayalı ve doğrusal bir teoridir. (Hallward, 2008: 2). Sekülerleşme modern sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak modernleşmenin kaçınılmaz sonuçlarından biri olarak görülmüştür. Sadece metafizik konularla ilgili bir alan halini alan din, sosyal hayatta rasyonelleşme ile kendiliğinden yok olacağı düşünülen bir nosyon halini almıştır. Klasik seküler yaklaşımda dinsel ve seküler alanın yerleri belirlenmiştir. Buna göre kamu ve özel alan ayrımı keskindir; din burada özel alana indirgenmiştir. Sosyologlar sekülerizmi din kamu ve özel hayattaki etkisinden yola çıkarak incelerken; Uluslararası İlişkiler disiplininde sekülerizm daha çok siyasi kurumlar, yönetimde din ve siyasi otoritenin arasındaki etkileşimine odaklanır (Hallward, 2008:4). Sekülerizm, uluslararası ilişkilerin siyasi kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu durum, Bukovansky göre

¹ Francis Fukuyama’nın soğuk savaşın bitişiyle tarihin sonu tezindeki iddiası da buna paralel ve hatta tamamlayıcısı olarak Batı dışı toplumların, rasyonel tek yol olması sebebiyle Batı’daki siyasi ve ekonomik sisteme ulaştığında tarihin sonu geleceğidir.

sistem içerisinde devletlerarasındaki ilişkiyle ilgili normlar ve kurallar, siyasi güç, devlet kimliği ve siyasi otoritenin meşruiyet kaynağı gibi konularda sistemdeki büyük aktörler tarafından paylaşılan ifade edilen ve edilmeyen tüm kurallar bütünüdür. Sekülerizm yaygın şekilde meşru kabul edilen kural koyucu formülasyon halini almıştır. Halliday de bu durumu kararların alındığı yaygın siyasi kültürün bir parçası olarak “gayri resmî ideoloji” olarak tanımlamıştır.

Sekülerizm uluslararası ilişkilerde ortak inanç sistemleri üretmek ve düzenlemeye yardım etmiştir. Uİ ‘de seküler sistemin temelini Vestfalya barışı oluşturur. Vestfalya barışı, Protestanlar, Katolikler ve Kalvinistler arasında 30 yıl boyunca süren din savaşlarını 1648’de Münster ve Osnabrück Antlaşmaları ile sona erdirmiştir. Vestafalya barışı din savaşlarını bitirerek modern devlet sisteminde köşe taşı olan egemen devleti ortaya çıkarmıştır (Schmidt, 2011: 606). Egemen devletler sınırları belli bir toprak parçası üzerinde mutlak otorite sahibidirler (Diri, 2013: 206). Vestfalya barışı ile şekillen modern uluslararası sistemde devlet temel aktör halini alırken; devletin egemenliği sistemin temel nosyonu haline gelmiştir. Devletler bağımsız ve egemen aktör olmaları sebebiyle, din etkisi devletin alt sistemlerinde yer alması ile sınırlandırılmıştır. Çünkü din sosyal, politik, ekonomik, kültürel ve tarihi dinamiklerle beraber toplumu ve dolayısıyla devleti etkileyen bir etmen olmasının aksine her yerde ve her zamanda tek bir formda şekil alan ve etkileyen bir nosyon olarak kabul edilmiştir. Vestfalya ile egemen devletler Avrupa’da temel yönetim şekline gelmişlerdir. Egemen bir devlet olarak, devletlerin birbirleriyle yürüttükleri ilişki devletlerin sistemde birbirine denk olmaları ve dolayısıyla devletlerin iç işlerine karışmama ilkeleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu durum devletlere iç işlerinde oldukça geniş bir yetki sağlamıştır. Bir başka ülkeye din işlerinde dolaylı müdahale imkânı ortadan kaldırılmıştır. Bunun yerine din, egemen devletin iç işleri altında karar verebileceği bir husus halini almıştır. Vestfalya sistemi ile din, devletler arasındaki savaş sebeplerinde dolaylı olarak yer alsa bile, meşru bir doğrudan sebep olma özelliğini kaybetmiştir (Diri, 2013: 210).

Devletin mutlak egemen olma biçimi ve dinin uluslararası siyasetten arındırılması sistemi önce Avrupa’da başlamakla beraber yavaş yavaş dünyanın diğer bölgelerine de yayılmıştır. Devletler “belli bir toprak parçası üzerinde önemli yürütme, yasama ve yargı gücü uygulayan tek yönetim haline gelmişlerdir”. Sonrasında uluslararası hukuk devletlerin hukuki eşitliği temelinde gelişmiş ve devletler arasında diplomatik uygulamalar bu temel üzerine şekillenmiştir. Devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi uluslararası ilişkilerde diplomasinin en temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. Vestfalya’dan sonra gelişen uluslararası sistemin en temel ilkelerinden biridir. Bunun temel sebeplerinden birisi 1648 Vestfalya Barışı ile dinin devletler arasındaki ilişkilerden çıkarılarak ulus devlet yapısında şekillenen devletlerde, devletlerin kendi iç meselesinde yer alan bir etmen haline gelmesidir. Ulusal sistem ‘ulusal çıkar’ kavramına odaklanmıştır. Devletin ana unsur olduğu Vestfalya sisteminde soğuk savaş dönemine kadar devam etmiştir (Oran, 2017: 11). Soğuk savaş bitmesiyle beraber uluslararası politikada dönüşüm yaşanmıştır. İki kutuplu dünya yerini ABD’nin önceliğinde tek kutuplu dünyaya bırakmıştır. Soğuk savaş döneminde sağ ve sol olarak ideolojiler üzerinden giden mücadele yerini kimliklerin ön plana çıkartıldığı politikalara bırakmıştır. Bu süreçte dinin uluslararası ilişkilerde etkisi daha sık görünür hale gelerek, tartışılmaya da başlanmıştır.

4. 21. YÜZYILDA ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DİN’İN YÜKSELİŞİ

2001’de ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırıları din fenomeninin Batı dünyasının kalbinden etkileyecek kadar etkide olması Batı dünyasını için şaşırtıcı bir gelişme olmuştur. Geçmişte El Kaidenin önceki saldırıları, Hindistan ve Pakistan arasındaki gerilim, Kuzey İrlanda’da devam eden mezhepçi çatışmalar ve İsrail’deki İntifada hareketleri dinin uluslararası alanda yer almasına sebep olsa da 11

Eylül saldırılarının, Batı dünyanın hem mekân hem de değerleri bakımında kalbinde yer alması sebebiyle büyük şaşkınlığa yol açmıştır. Saldırıyla beraber din uluslararası ilişkilerde temel konulardan biri haline gelmiştir (Snyder, 2011:1). Hem toplumlarda hem de politika yapıcılarda, dinin bu denli ani ve hızlı uluslararası politikanın gündemine oturmasına dair hazırlık yoktur. Öyle ki akademik alanda Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" ve Jurgensmeyer'in "Yeni Soğuk Savaş" eserlerine rağmen uluslararası ilişkilerde literatüründe dinin çeşitli fraksiyonlarına dair çok yazım bulunmamaktadır. Bu iki eserin de dine yaklaşımları farklı olmakla beraber temel düşünceleri, dini mücadelenin soğuk savaştaki ideolojik çatışmanın yerini alacağı yönündedir. 2001'den sonra dinin sosyal ve politik fenomenler üzerindeki etkisi uluslararası ilişkilerde daha ayrıntılı olarak araştırılmaya başlanmıştır. Dinin uluslararası ilişkilerdeki etkisi ortaya konulmadıkça disiplinde yapılan politik analizlerin yetersiz kalacağı düşüncesi yaygınlaşmıştır (Fox ve Sandler, 2004: 1).

Diğer taraftan bu araştırmalarının odak noktasını Batı dünyası oluştururken; Batı dışı toplumlarda ise dinin, ilkel faktörlerin bir kalıntısı olduğu ve bu toplumlarının da modernleşme sürecine girmesiyle beraber kaybolacağını tahmin edilmiştir; fakat düşünülenin aksine din Batı dışı toplumlarda yok olmadığı gibi yeniden doğarak hem Batı hem de Batı dışı toplumlarda görünür hale gelmiştir. Batı merkezli dünya görüşü ve sosyal bilimlerin etkisiyle uluslararası ilişkilerde bilim adamlarının dini göz ardı etmesine katkı sağlamıştır. Bu durum ve dinin göz ardı edilmesi eğilimi uluslararası ilişkilerde diğer sosyal bilimler disiplinlerine göre daha fazladır. Uluslararası ilişkilerin egemenliğini din savaşlarından ayrılarak elde etmesi, temel ve meşru ilkelerinin ve politik felsefesinin bu doğrultuda özünün oluşturmasıyla evrimleşmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininin davranışsalcılıktan ve nicel metodolojiden etkilenmesi dinin uluslararası ilişkilerde kör nokta olmasına sebep olmuştur. Uluslararası ilişkilerin Batı merkezli olmasının bir diğer sonucu olarak disiplin odak noktasına devlet, maddi güç, ekonomi gibi kavramları alırken; din bütün uluslararası ilişkiler teorilerinde temel noktalardan biri olarak kabul edilmemiştir. Sosyal bilimcilerin çoğuna ve siyaset bilimcilerin bir kısmına göre modernite ilkel bağları dışarıda bırakarak, güçlü devlet, modern birey yaratarak, tanrıya olan ihtiyacı bertaraf etmiştir. Bir diğer sebep uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin dini kavramsal çerçeveye oturtulmasının zor bulmalaradır (Snyder, 2011: 1).

Buna rağmen dinin dolaylı olarak sistemi etkileri de akademisyenlerce kabul edilmektedir. Dinin uluslararası ilişkileri etkilediği noktalardan biri meşruiyettir. Politik meşruiyet fiziksel gücün tamamlayıcısıdır. Din, rejimlerin hayatta kalmasında ve gücün kullanılmasında toplumları ikna etmede güçlü bir meşruiyet kaynağıdır. Dış politikada savaşı ya da barışı desteklerken din, statükonun korunmasında ya da değişimde dini otoriteler tarafından ya da dinin kimlik boyutunda meşruiyet sağlamaktadır. Din kimliğin görünür bir yüzü olabilmesinde dolayı uluslararası politikaya kimlik vermede etkili olabilmektedir. Dinin uluslararası ilişkilere önemli bir diğer etkisi iç politika ve dış politika arasındaki bağıdır. "Bağlantılı politikalar" kavramı özellikle din ile ilgili olarak 1960'ların başında James Rosenau tarafından ortaya atılmıştır (Rosenau, 1969). İç politikada dinin etkisinin artması sosyal bilimcilere göre net bir durum iken; uluslararası ilişkiler teorisindeki yerini yenilerde bulmaktadır. Huntington medeniyetler çatışması teorisinde din terimi hiç kullanılmamakla beraber medeniyet tanımı dine yöneliktir (Huntington, 1993). Din ile alakalı durumlarda bile din terimsel olarak kullanılmaktan kaçınılmıştır. Bu gerçek uluslararası ilişkilerin Batı merkezli olduğunun ve dini referans olarak kullanmadığının kanıtlarındandır. Uluslararası ilişkilerin tek itici gücü din olmamakla birlikte, din faktörü hesaba katılmadıkça da anlaşılabilir (Fox ve Sandler, 2004; 3-7)

21. yüzyıl ile dinin yükselişi dini, politikanın ve uluslararası siyasetin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Habermas'a göre dinin 21. yüzyılda yükselişi post seküler toplumda üç fenomen üzerinden

olmuştur. Bunlar; misyonerliğin yaygınlaşması, dinlerin özünden gelen şiddet potansiyelinin politik enstürüman haline gelmesi ve köktenci radikalleşmedir (Habermas vd. 2008:18). Sekülerizm de dinin yükselişe geçtiği bu süreçte toplumlarda ve kurumlarda yeri tartışılmaya başlanmıştır. Peter Berger'e göre sekülerleşme varlığını Batı Avrupa'da hem kurumlar hem de aydınlar arasında korumaya başarırken, dünyanın geri kalanında gücünü kaybetmiştir. Özellikle bu süreçte küresel olarak iki dinamik hareket olan İslam ve Evanjelist grupların etkinliği başta olmak üzere, din küresel alanda ivme kazanmıştır. Post seküler toplumlarda dinin yükselişe geçişinin sebebi Berger'e göre modernitenin getirdiği belirsizliğe karşı kesinlik arayışı ve elit seküler azınlığa karşı isyandır ve muhtemel üçüncü bir sebep ise aslında dinin hep var olduğu ve toplumları şekillendirdiği ve asıl araştırılması gerekenin din olmadığı düşünülen yokluğudur. Dinin yükselmesi ve sekülerizmin aşınmasının Berger'e göre muhtemel dört sonucu olacaktır. Buna göre; ilk olarak olarak savaşlarda dinin önemli bir faktör olması, ikinci olarak dinin savaşları başlatan ve bitiren meşruiyet sağlaması, üçüncü olarak bu süreçte din ve ekonomik gelişmenin gelişmekte olan Üçüncü dünya ülkeleri için ya bir nimet ya da bela olabilecek potansiyele sahip olması ve son olarak önemli ulusal kararlar dini etkiyle alındığında karmaşık olan insan hakları ve sosyal adaletin daha kompleks hale gelmesidir (Reaves, 2012: 7).

5. DİNİN DIŞ POLİTİKADA ETKİSİ

Uluslararası sistemde, sistemin en önemli aktörü olan devlet boyutuna inildiğinde uluslararası ilişkilerin en temel unsurlarından biri olan dış politika kavramı karşımıza çıkar. Dış Politika, ulusal bir hükümet tarafından harici yapılarla olan ilişkisinde amacına ulaşmak için benimsenen strateji ya da yaklaşımdır. Dış politika alanında diğerlerine nüfuz etmek için kullanılan belirli eylemler ve kelimeler olan dış politikanın gözlemlenebilir yapısı, olay verilerini de içeren veri oluşturma sürecinde kullanılan çatışma ve iş birliği süreçlerini kapsar. Bu politika kompleks ve girift olan iç ve uluslararası ortamda üretilir ve yönetilir. Hem devlet sınırları içinde hem de dışında yer alan aktif gruplar ve aktörlerin koalisyonu ile sonuçlanır. Hem iç hem de dış aktörlerin çıkarlarını etkileyen pazarlık ve uzlaşma sürecidir. Bir ayağı iç politikaya bir ayağı uluslararası ilişkilere dayanan çift taraflı bir yapıyı ifade eder. Bu olgu Christopher Hill'e göre değişik yapılardan gelen aktörlerin arasındaki karmaşık süreçlerin etkileşimidir. Onların etkileşimi aktörlerin ve yapıların sürekli olarak değerlendirilmesine sebep olan dinamik bir süreçtir. (Hill, 2003: 28) Reel dünyada dış politikada karar alma süreçlerine bir şekilde yakından dahil olan hem yerel hem de uluslararası birçok aktör bulunmaktadır. Yerel ve uluslararası ayrımının her iki tarafında da bu aktörleri birçok farklı şekilde kesin olarak etkileyen bir dizi yapı vardır (Smith, 2012: 12). Açıkça ortaya konulduğu üzere ülkelerin dış politikasını etkileyen iç ve dış olmak üzere pek çok etken bulunmaktadır. Politika yapıcılar dış politika ile ilgili karar alırken kendi uluslarına yönelik iç politika ve uluslararası sistemde yer alan diğer ülkelere göre çıkarlarını maksimize etme amacı üzerine bir yapı oluştururlar.

Din Vestfalya barışından önce ülkeler arasında savaşa en çok sebep olan olgulardan biri olmasına rağmen, bu barışla beraber egemen devletler arasında savaş sebebi olmaktan çıkartılmasıyla, devletlerin dış politikasından da çıkartıldığı kabul edilmiştir. Modernizm ve Sekülerizm uluslararası sistemi şekillendirmesiyle dinin dış politikadaki rolü geri plana atılmıştır. Dinin uluslararası ilişkilerde düşüşü, sekülerizmin ve modernizmin, bilimin ve aklın yükselişi ile beraber dini inancı baskılamasıyla, dinin sürekli düşüş eğilimine geçerken, bütün dünyada seküler politikaların yaygınlık kazanmasıyla olmuştur (Haynes, 2007: 293). Sekülerleşme tezi dini, siyasette ve uzantısı olarak uluslararası ilişkilerde “anti modern” olarak tanımlanırken; “dini köktendincilik” ile bağdaştırılmıştır. Din uluslararası ilişkilerde sadece köktenci gruplar ve politikalar üzerinden yer almamaktadır. İsrail- Filistin çatışması iki devlet

arasında toprak paylaşımı üzerine olmasına rağmen mücadelede dini saikler, İsrail'in kuruluşundan bugüne süren çatışmanın itici gücünü oluşturmuştur. Diğer taraftan 1979'da gerçekleşen İran İslam devrimi ile dinin İran'ın dış politikalarında ana unsur haline gelmesiyle, din devletlerarası ilişkilerde daha dikkate değer hale gelmiştir. Bir diğer önemli örnek Roma Katolik Kilisesidir. Kilisenin dünyada en çok mensuba sahip yapılardan biri olarak, devletlerin ana aktör olarak yer aldığı sistemde sadece dini kimlikle oynadığı rol önemlidir. Kilisenin sadece Hristiyan nüfusa sahip olan ülkelerle değil, farklı dinlere mensup kişilerin yaygın olduğu ülkelerle kurduğu diplomasiye verilen önem dikkate değerdir. Kilise dini köktencilik desteklemediği gibi modern dünyanın bir parçası olma kimliğini üstlenerek dünyanın çeşitli yerlerinde ülkelerin demokratik geçiş süreçlerine destek vermiştir. Örneklerde de görüleceği üzere, dinin politikada görünürlüğü azalırken aslında etkisi azalmamıştır. Sadece olayların analizinde dinin etkisi yadsınarak uluslararası ilişkileri ve dış politikayı daha indirgemeci hale getirmiştir. Fakat bu indirgemeci yaklaşım, 21. Yüzyılda uluslararası sistemde dinin yeniden yükselişi ile sadece Batı Avrupa'da değil dünyanın pek çok yerinde sürekli meydan okuma ile karşılaşan sekülerleşme tezinin de tekrar gözden geçirilmesine sebep olmuştur.

Din hem ulusal politikaları hem de uluslararası ilişkileri etkileyen çift yönlü bir dış politika nosyonudur. Din dış politikayı iç etkenler ve dış etkenler üzerinden etkiler. Din ilk olarak iç politikaya yönelik bir etken olarak değerlendirilebilir. Ülkenin iç yapısı ve siyaseti dış politikada en belirleyici unsurlardan biridir. Bu noktada ülkenin tarihi, kültürü ve hafızası iç siyaseti belirler. Din bu nosyonların hepsini etkileyen bir unsur olarak ön plana çıkar. Buna göre iç siyasetten beslenen dış politikada dinin dış politikaya etkisinde birincil unsurlardan birini oluşturur. Özellikle İslam ve Yahudilik gibi bütüncül yani hayatın pek çok yönünü üzerine bağlayıcı kurallar getiren dinleri benimsemiş toplumlarda iç politikaya belirleyen kamusal ve özel alan ayrımı ve ulusal kimlik ayrımı birbirine geçmiş kavramlardır (Hurd, 2007: 350) Dünyada önemli bir siyasal bölge olan Ortadoğu'da dini referanslara dayalı politikalar, kimlik ve kültür ekseninde birleşerek seküler ve dinsel olanı gri bir alana dönüştürür. Ortadoğu'da din ve siyasetin iç içe geçmesi, politik olarak bu bölgenin stratejik bir alan olmasına sebep olmuştur. Bu durum iç politikada dini referansla hareket eden ülkelerde yaygın bir durumdur. Örneğin İran'ın en yüksek gücü olan cumhurbaşkanı, dini konsey tarafından Şeriat hükümlerine göre belirlenirken, seçime giren cumhurbaşkanları da dini konseyin onaylaması üzerine katılabilir (Hallward, 2008: 12). İran'ın iç ve dış siyasetine belirleyecek olan aktörler dini konsey tarafından belirlenmektedir. Bu durum doğrudan dinin iç siyaset dolayısıyla dış politikaya yansımalarıdır. İkinci olarak ülke içindeki dini aktörlerin dış politikayı etkileme kapasiteleri vardır. Örneğin Amerika'da sistem hem seküler hem de dini aktörlere hem iç hem de dış politikaya etkilemeye izin vermektedir. Kişiler bazında bu etki daha sınırlı iken lobi faaliyetleri ve çıkar grupları üzerinden yürütülen faaliyetlerde etkisi daha büyüktür. Resmi olarak seküler bir devlet olan Hindistan, çoğunluğu dindar olan bir topluma sahiptir. Siyasette Amerika'da olduğu gibi iki zıt grup olan muhafazakârlar ve liberaller dış politikaya tesir etmektedir. Muhafazakârlar ülkenin siyasette ve dış politikada etkili iki büyük gurubundan birini oluştururlar. Dinin iç siyasetin bir sonucu olarak dış politikaya etki etmesinde üçüncü etmen; bir devletin uluslararası sistem içinde hareket etme şekli üzerinde bir etkiye sahip olabilmesidir. İran ve Suudi Arabistan gibi ülkeler için kurucu ve düzenleyici ilke olarak tanımlanan ülkelerde uluslararası sistemde dinin dış politikaya etkisi çok daha nettir. Kabul edilen dinin gereği olarak da dış politikada ajanda oluşturulmakta ve bazı konular ön plana çıkmaktadır. Örneğin İran'ın en önemli dış politika hedefi olan Orta Doğu'da lider rolü üstlenmek için İsrail ile bölgede girdiği mücadelede İsrail'e karşıt pozisyonu dini saiklerle temellendirmekte ve diğer Müslüman ülkelerinden de bu doğrultuda destek beklemektedir. Diğer tarafta sekülerizmi benimsemiş olan Fransa, Birleşik Krallık ve Rusya gibi birçok devletin dış politikasını da karakterize etmektedir.

Dinin dış politikayı dış etken boyutunda etkileyen ve şekillendiren en önemli özelliği dinin araçsallaştırılmasıdır. Dinin araçsallaştırılmasında devletlerin en çok kullandığı politika “yumuşak güç ‘dür’”. Joseph Nye (1990)’nin ilk defa ortaya attığı ve tanımladığına göre; yumuşak güç, mutlaka bir devlet olmamakla beraber genellikle bir devletin, başkalarının yaptıklarını doğrudan veya dolaylı olarak uluslararası etki ve teşvik yoluyla etkileme kabiliyetini ifade eder. Yumuşak güç bir ulusun ya da topluluğun sahip olduğu kültürü, değerleri ve idealleri üzerinden etki etme kapasitesidir. Bu değerler üzerinden diğer devletlere karşı dış politika geliştirerek onları etkilemede din, devletlerin yumuşak güç aracı haline gelmektedir. Dinin sağladığı etik ve insani değerlere atıf yapılarak politikalara meşruiyet zemini sağlanır (Haynes, 2016: 95). Devletler arasında uzlaşma kurulmaya çalışan müzakerelerde din yine araçsallaştırılmış olarak kullanılır. Din önemli bir meşruiyet kaynağı olarak normlar ve değerler üzerinden politik şiddet ve uzlaşma müzakerelerinde dini etik kullanılmaktadır (Rees, 2014: 471). Dinin temsil ettiği değerler üzerinden araçsallaştırılmasında, birçok sebepten ötürü devletler başta olmak üzere Müslüman ülkelere yönelik özellikle İslam üzerinden dış politikada destek arayışı daha fazla görülmektedir. Uluslararası bağlantılar yumuşak güç kullanarak Müslümanların kalbini ve aklını kazanmaya çalışmaktadır. Türkiye de dahil olmak üzere özellikle Müslüman nüfusa sahip ülkelerin Filistin meselesi üzerinden İslam’ı araçsallaştırarak Orta Doğu’da nüfuz kazanmayı hedeflemeleri buna önemli bir örnektir (Şahin, 2007: 18). Din politik olaylarda hükümetleri meşruiyet üzerinden eylemlerini destekleme ve baltalama özelliğine sahiptir. Marksist bir yorum, devletin meşruiyeti ile din arasındaki ilişkiyi kabul ederek; dinin, egemen ve karşıt sınıfların kendi siyasi eylemlerini kolaylaştırmak için bir araç olduğunu iddia eder. Dinin siyasi seferberlik yeteneğine sahip ve hükümetlerin meşruiyetini ve hükümet politikasını etkileyen bir birey veya grup kimliğine atıfta bulunması; Hindistan ve Pakistan arasındaki çatışmalı bölge olan Kaşmirde hem Hindistan’ın hem de Pakistan’ın dış politikasında dinin etkinliğini göstermektedir (James & Özdamar; 2005: 448,464).

Ülkelerin dış politikada dini etkinliği ve araçsallaştırılması üzerine dünyanın çeşitli bölgelerinden birçok örnek verilebilir. Din bu noktada hem iç hem de dış politikanın bir meselesi olabilmektedir. Örneğin Pakistan’da İslam çift yönlü olarak politikada yer almaktadır. Ülke içinde din, milliyet kimliği ile bütünleşerek iç konsolidasyonu sağlarken, dış politikada da ulusal çıkarlarını maksimize etmek için kullanılmıştır. Pakistan’ın 1956 ve 1973 anayasalarında Müslüman ülkeler ile iş birliğinin artırılması ve İslam birliğinin kurulması yönünde çalışılmasına yönelik maddeler yer almaktadır. Din bir kimlik olarak zaman zaman ön plana çıkarılarak anayasada dış politika hedefleri arasında yer almıştır. (Çolakoğlu, 2007: 79). Sadece dindar toplumların yoğun yaşadığı devletlerde değil seküler devletler de dinin araçsallaştırılması ile din dış politikada yer almaktadır. Buna verilebilecek güzel örneklerden biri seküler bir devlet olan Amerika’nın 1998 yılında çıkardığı Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası’dır (UDÖY). Bu yasa, kendi içeriğinde belirtildiği üzere, Amerika’nın başka ülkelerde dini inancı yüzünden baskı altında olan kişilere destek olmak ve din özgürlüğü ihlallerine Amerika’nın vereceği tepkiyi ortaya koymak amacıyla çıkartılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı’nda uluslararası din özgürlüğünde tam yetkili bir Büyükelçilik, bir uluslararası din özgürlüğü komisyonu ve Ulusal Güvenlik Konseyi’nde uluslararası din özgürlüğü özel danışmanlığı kurulmuştur (Şahin, 2007: 17). Bu komisyonlar din özgürlüğü tanımı yaparak, diğer ülkelerdeki dini inançlar yüzünden yapılan baskıları ve kendi tanımladıkları doğrultuda yapılan din ihlallerini tespit etmektedir. Bu yasa ile devletlerin sahip olduğu ve Amerikan devletince ölçümlenen din özgürlüğü, Amerikan dış politikasında kurumsallaşarak devletlerle olan ilişkilerinde gündem maddesi haline gelmiştir. Amerika dini araçsallaştırarak devletler arası ilişkilerde devletlerin iç işlerine karışmasına imkân veren bir baskı aracı haline getirmiştir. Vestfalya ile egemen devletlerin iç işlerine karışılmaması ve dinin devletlerin kendi iç meselesi olarak kabul edilmesinden dolayı devletler arası ilişkilerde bir gündem maddesi olamayacağı kabulü sistemin

bizzat kurucusu olan Batı dünyasından ve özelinde sistemin en güçlü aktörü olan Amerika tarafından ihlal edilmiştir. Bu durum Amerikan dış politikasında din ve dış politika arasındaki ilişkiye görünürlük kazandırmıştır. Soğuk savaş sonrası uluslararası sistemin din boyutunda yaşadığı değişime önemli bir örnektir. Evrilen uluslararası sistemde dinin etkinliği sadece devletler üzerinden gerçekleşmemiştir. Dinin etkin olduğu devlet dışı aktörlerin de sistemde etkinliği artmıştır.

Devletlerin yanı sıra devlet dışı uluslararası aktörlerde de din unsuru aktif rol almaktadır. Radikal ve köktenci dini örgütlerin terör eylemleri üzerinden dış politikada güvenlik tehdidi oluşturmaları sebebiyle uluslararası ilişkilerde görünürlüğü daha fazladır. Buna rağmen radikal eylemlerden dolayı bu örgütler sistemin bir parçası olarak kabul edilmemektedir. El kaide, Daeş, Boko Haram gibi örgütler gerçekleştirdikleri eylemlerle devletlerin önlem alması elzem olan güvenlik ajandasında yer almaktadırlar. Buna rağmen barışçıl ve insani değerler üzerinden evrensel politikalar yürüten uluslararası dini örgütlerin etkisi de yadsınamayacak düzeydedir. Evrensel öğretiye sahip olan ve dünyanın her yerinde pek çok mensubu bulunan Hristiyanlık ve İslam, dünya dinleri arasında ön plana çıkarlar. Uluslararası dini örgütlerin en etkili olanlarının başında Roma Katolik Kilisesi gelmektedir. Vatikan Roma Katolik Kilisesi'ni temsil eder ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki Katoliklerin (her zaman olmasa da) dikkatini çeker. Evangelist Kilise de başta Amerika'da olmak üzere dünyanın pek çok yerinde misyonerlik faaliyetleri yürütmektedir. Bir diğer yaygın dini kuruluş olan İslami örgütler de uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedir (Haynes, 2007:45). İslami değerleri koruyan ve yaygınlaştırmayı amaçlayan İslam İş Birliği Teşkilatı Müslüman ülkelerin yanı sıra Rusya gibi çoğunluğu Hristiyan nüfusa sahip bir ülkenin de üye olduğu ülkelerin dış politikalarında etkin bir kuruluştur. Bu kuruluşlar farklı dinler arasında diyalogu sağlamak ve kendi inancından olmayana karşı hoşgörü ile yaklaşabilmek adına uluslararası faaliyetler yürütürler. Buna rağmen barışçıl amaçla çalışan örgütlerin dünya siyasetinde gündeme gelme sıklığı daha düşükken bazı dini radikal gruplar ön plana çıkmaktadır. 9/11 olayları ile daha çok gündeme gelen El Kaide dünya siyasetinde büyük etki yarattığı gibi; dış politikada birçok zayıf devletten daha çok dikkat çekmiştir. Radikal ve aşırılıkçı gruplar özellikle Amerika'da ikiz kulelere El Kaide saldırısından sonra uluslararası siyasetin önemli bir yerine oturmuştur. Dini bir grubun dönemin en güçlü devleti olan ABD'nin sistem açısından sembolik anlam taşıyan şehrine saldırı düzenlemekle, siyasette dinin etkisini yadsınamaz şekilde merkeze yerleştirmiştir.

6. SONUÇ

Dinin uluslararası ilişkiler ve politika ile olan ilişkisinde; literatür çoğunlukla Batı tarafından yazıldığı ve Vestfalya barışı ile kurulan uluslararası sistem ve onu takip eden modernizm ve sekülerizmle perçinlenerek devam ettiği için, Batı'da Hristiyanlığın siyasetten ve uluslararası sistemden arındırılması ile sonuçlanmış gibi görünmüştür. Aslında Batı dışındaki dünyada, çoğunlukla Hristiyan nüfusa sahip olmayan ülkelerde dinin siyasetteki etkisi Batı merkezli sistemden dolayı azalsa bile etkisini hiçbir zaman tam olarak yitirmemiştir (Sayın, 2011: 233-234). Sekülerleşmenin merkezi olan Batı dünyasında post modern zaman ile sekülerleşmenin dayandığı akıl ve bilimsel bilgiyi yeniden tanımlamıştır. Göreceliliğin hâkim düşünce olduğu bu süreçte akıl ve bilimsel bilgi de kültürel kodlu bilgi olarak kabul edilmiştir (Macit, 2013: 172). Soğuk savaşın sona ermesi ve ideolejilerin aşınmasıyla kültürel yapılar ön plana çıkarken din en önemli bir kültür bileşeni olarak yeni oluşan küresel durumunda siyasetin ve uluslararası sistemin politik araçlarından biri haline gelmiştir.

Hungtington soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası çatışmaların daha çok dine dayalı medeniyetler çatışması olacağını öngörmüştür. Dinin, uluslararası politikaya çok güçlü etkisi olacak "kimlik" meselesi ile ilgili olduğunu iddia etmiştir. Dinin özellikle kimlik üzerinden şekillenen kuvvetli

etkisi soğuk savaş sonrası görünür hale gelmiş; 9/11 Eylül olayları ile uluslararası sistemde hem devlet hem de devlet dışı aktörlerin sisteme etkisi üzerinden ortaya çıkmıştır.

Dinin uluslararası alanda ve dış politika da en önemli etkisi devletlere ve politikalara meşruiyet zemini sağlamasıdır. Bunun yanı sıra dinin; milliyetçilik, totalitarizm, modernizm, Vestfalyan sistemin kaynağı, siyasi rejimler, politik düşünce ve davranışlar, kimlik meselesi ile ilişkisi dikkate değerdir. Din devletlerin dış politikalarını, küreselleşme sürecini, çatışma yönetimini, terörizmi, politik kültürü, çevreciliği, bireysel refahı, savaş ve barışa karşı tutumu da kapsar. Elizabeth Hurd'e (Hurd, 2008:134) göre son zamanlarda, din ve dini farklılıklar uluslararası çatışmalarda, ulusal güvenlikte ve dış politikada önemli faktörler haline gelmiştir. Küreselleşme ile yoğunlaşan ve daha da küçülen ama aynı zamanda kimliklerin daha fazla çeşitlendiği ve ortaya konulduğu zamanda, dinin uluslararası sistem ve dış politika ile olan etkileşimi her zaman olduğundan daha da önem kazanmıştır.

KAYNAKÇA

Aktay, Yasin ve Köktaş, M. Emin (2007) Din Sosyolojisi, Vadi Yayınları.

Connolly, William E. (1988) Political Theory and Modernity, Oxford: Basil Blackwell, American Political Science Review, 83(4): 1360-1361.

Çolakoğlu, Serdar (2007) Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 36: 61-82.

Diri, Esra (2013) Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları.

Frayer, Hans (2016) Din Sosyolojisi, Doğu Batı Yayınları.

Fox, Jonathan (2001) Religion as an Overlooked Element of International Relations, International Study Review, 3(3): 53-73.

Fox, Jonathan, Sandler, Shmuel Sandler (2004) Bringing Religion into International Relations, Palgrave-Macmillan.

Gill, Anthony (2001) Religion and Comparative Politics, Annual Review of Political Science, 4: 117-138.

Hallward, Maia Carter (2008) Situating the "Secular": Negotiating the Boundary between Religion and Politics, International Political Sociology, 2: 1-16.

Habermas, J., Blair, T., Debray, R. (2008) Notes on Post- Secular Society, New Perspectives Quarterly, 25: 17-29

Haynes, Jeffrey (2007) An Introduction to International Relations and Religion, England: Pearson Longman.

Haynes, Jeffrey (2016) Religious Transnational Actors and Soft Power, Routledge.

Hill, Christopher (2003) The Changing Politics of Foreign Policy, Palgrave MacMillan.

Huntington, Samuel P. (1993) The Clash of Civilizations? Foreign Affairs, 72(3): 22-49.

Hurd, Elizabeth Shakman (2007) Political Islam and Foreign Policy in Europe a United States, Foreign Policy Analysis, 3(4): 345-367.

- Hurd, Elizabeth Shakman (2008) *The Politics of Secularism in International Relations*, Princeton University Press.
- James Carolyn C., Özdamar Özgür (2005) Religion as a Factor in Ethnic Conflict: Kashmir and Indian Foreign Policy, *Terrorism and Political Violence*, 17(3): 447-467.
- Johnson, T. M., Barrett, D.B. (2004) Quantifying Alternate Future of Religion and Religions, *Futures* 36: 947-960.
- Kettell, Steven (2016) Do We Need a ‘Political Science of Religion’? *Political Studies Review*, 14(2): 210-222.
- Macit, Nadim (2013) Küresel Güç Denkleminde Din ve Diplomasi, *Sosyologca*, 6: 171-188.
- Oran, Filiz Çoban (ed.) (2017) *21. Yüzyılda Din ve İlişkilerdeki Dönüşüm*, Sentez Yayıncılık.
- Reaves, Dylan (2012) Peter Berger and the Rise and Fall of the Theory of Secularization, *Denison Journal of Religion*, 11(3): 11-19.
- Rees, John A. (2014) Religion in the Syntax of Power: A Postsecular Perspective on International Relations, *Politics, Religion & Ideology*, 15(3): 456-472.
- Rosenau, James N. (1969) Intervention as a Scientific Concept, *Journal of Conflict Resolution*, 13(2).
- Sandal, Nukhet A., Fox, Jonathan (2013) *Religion in International Relations Theory Interactions and Possibilities*, Routledge.
- Sandal, Nukhet A., James, Patrick (2010) Religion and International Relations Theory: Towards a Mutual Understanding, *European Journal of International Relations*, 16(1): 3-25.
- Sayın, Yusuf (2011) Din ve Uluslararası İlişkiler: İslam’ın Dış Politika Kuramı, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 17: 233-262.
- Schmidt, Sebastian (2011) To Order the Minds of Scholars: The Discourse of the Peace of Westphalian International Relations Literature, *International Studies Quarterly*, 55(3): 601-623.
- Shils, Edward, (1978) *Center and Periphery: Essays in Macrosociology*, Chicago: Chicago University Press.
- Smith, Steve, Handfield, Amelia, Dunne, Tim (2012) *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Press.
- Snyder, Jack (ed) (2011) *Religion and International Relations Theory*, New York: Columbia University Press.
- Şahin, Mehmet (2007) Dinin Dış Politika Aracı Olarak Kullanılması: 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(10): 13-24.
- Şahin, Mehmet (2007) İran’ın Dış Politikasının Dini Retoriği, *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(4): 10-19.
- Willaime, Jean Paul (2017) *Dinler Sosyolojisi*, Pinhan Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Religion is an undeniable social reality with its shaping power in the lives of individuals and societies through the practices of life. Religion that is a derivative of individual and social life, has indirect or direct effects on the national and international system as structures established by human beings. Modern International Relations literature acknowledged the religion as an identity of societies but not the basis of relations among the states. With the end of the cold war, as Huntington stated in the Clash of Civilizations thesis, politics focused on the axis of identity and culture in line with the civilizational characteristics of nations.

In this context, the relationship between religion and international relations in this article is divided into three main titles on the basis of literature. In the first chapter, "Conceptualization of Religion", a general definition has been made by considering religion within the framework of various views. In the second chapter, "International Relations and the Religion", the relationship between religion and international relations is clarified under two sub-titles. In the first sub title "The Basis of the Secular Structure of International Relations and Secularism", the peace of Westphalia, which resulted the separation of religion in international relations and thus the basis of secularism is examined. In the second sub title "The Rise of Religion in International Relations in the 21st Century", the re-emergence of religion in international relations is mentioned. Finally, in the third part, "The Impact of Religion in Foreign Policy", it is explained how the states, which are the most important actors of the system in international relations, follow a path with religion in their foreign policies.

Religion, which literally means "custom, method, way" in Arabic; It constitutes one of the basic phenomena of social life, originating from the fact that human is a social being and existing in various forms since the emergence of social life (Freyer, 2016: 100). The fact that religion is precisely involved in social life and the set of binding rules it reveals permeates all areas of society in terms of regulating the relations between people. The political philosophy and legitimating principles of the discipline of international relations, which established its dominance on modern foundations after religious wars, were shaped in a secular structure (Fox and Sandler, 2004: 2). Similar to the modernization theory, the secularization theory is a progressive and linear theory that suggests that religion loses its authority over public relations and is reduced to the personal sphere due to the social differentiation between religion and politics (Hallward, 2008:2). While the state has become the main actor in the modern international system shaped by the peace of Westphalia, the sovereignty of the state has become the basic notion of the system especially in the Western world. Within the scope of the concept of the sovereign state, the relations among states have been shaped in line with the principles of non-interference in the internal affairs of states. Religion became a matter that the sovereign state could decide under its internal affairs (Oran, 2017:11). With the end of the cold war, there has been a transformation in international politics. The struggle over ideologies during the Cold War period has left its place to policies in which identities are effective. In this process, the effect of religion on international relations has become more visible and has begun to be discussed. Although the previous attacks of Al Qaeda, the tension between India and Pakistan, the ongoing sectarian conflicts in Northern Ireland and the Intifada movements in Israel have caused religion to take place in the international arena, the September 11 attacks are of great importance because they are at the heart of the Western world both in terms of space and values. With the attacks, religion has become one of the main issues in international relations (Snyder, 2011:1).

Religion is a dual notion of foreign policy that affects both national politics and international relations. First of all, religion is one of the most determining factors in the internal structure and politics of the country in its foreign policy. The history, culture and memory of the country determines the domestic politics and religion affect the all these notions. According to this, in foreign policy fed by domestic politics, religion constitutes one of the primary factors in the influence of foreign policy. Second, religious actors within the country have the capacity to influence foreign policy. The third factor in the effect of religion on foreign policy as a result of domestic politics; It is the ability of a state to have an influence on the way it acts within the international system. Another factor affecting religion in the dimension of foreign policy is the instrumentalization of religion. The policy most used by states in the instrumentalization of religion is soft power. According to Joseph Nye (1990) for the first time put forward and defined; Soft power, though not necessarily a state, generally refers to the ability of a state to influence

the actions of others, directly or indirectly, through international influence and encouragement. Religion has the feature of supporting and undermining the actions of governments through legitimacy in political events. In addition to the states, the religious element also plays an active role in non-state international actors. Besides the effects of radical religious organizations on world politics, some international religious organizations support peaceful and humanitarian values.

Consequently, the most important effect of religion in the international relations and foreign policy is that provides legitimacy for states and policies. Religion also encompasses the foreign policy of certain states, the globalization process, conflict management, terrorism, attitudes towards war and peace. Religion also encompasses the foreign policy of certain states, globalization process, conflict management, terrorism, attitudes towards war and peace. The interaction of religion with the international system and foreign policy has become more important than ever at the time when identities are intensifying and shrinking with globalization, but at the same time, becoming more diverse and revealed.